

Войтович Олексій Іванович

Еволюція американо-британських відносин в умовах міжнародної розрядки та початку її згорання (1969–1977 рр.)

УДК 94(73:410):327"1969/1977"

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.26>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються американо-британські відносини у період 1969–1977 рр. Метою статті є дослідження американо-британських відносин в умовах розрядки першої половини 1970-х років і початку її згорання у другій половині десятиліття. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їх еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах становлення розрядки міжнародних відносин і початку її згорання. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Американо-британські відносини у період діяльності президентів Р. Ніксона та Дж. Форда і прем'єр-міністрів Г. Вільсона, Е. Хіта та Дж. Каллагана були досить інтенсивними. Важливість двосторонніх відносин для Сполучених Штатів і Великобританії у 1970-ті роки визначалась стратегічним інтересом США у Західній Європі, який і в умовах міжнародної розрядки полягав у збереженні лідерства для успішного протистояння Північноатлантичного альянсу країнам ОВД. Великобританія, попри певні протиріччя зі Сполученими Штатами, викликаними енергетичною та економічною кризами і деякими розбіжностями між лейбористами та консерваторами у поглядах щодо статусу двосторонніх відносин, була вірним провідником континентальної політики Америки. І у Вашингтоні адекватно оцінили таку роль Лондона.

Ключові слова: американо-британські «особливі» відносини, «природні» відносини, розрядка, енергетична криза, фінансово-економічна криза, обмеження стратегічних озброєнь, відносини «Схід–Захід», зовнішня політика, стратегічний інтерес.

Вступ. «Особливі відносини не могли б тривати так довго, – писав Г. Кіссінджер, – ...як би не спільні зусилля щодо об'єднання британських і американських інтересів» [12, р. 607]. Північноатлантичний альянс, керований Сполученими Штатами, традиційно розглядався його учасниками як важливий інструмент політики в умовах «холодної війни». Оскільки американо-британські відносини сприймалися, насамперед, Вашингтоном і Лондоном як ключовий союз в НАТО, то інтереси двох країн полягали у взаємній підтримці для успішного протистояння у відносинах «Схід–Захід». А так як міжнародна розрядка з різних причин була непевною, то актуальність двосторонніх «особливих» відносин, вважалося ними, тільки зростатиме.

Метою статті є дослідження американо-британських відносин в умовах розрядки першої половини 1970-х років і початку її згорання у другій половині десятиліття. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їх еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах становлення розрядки міжнародних відносин і початку її згорання.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. Р. Ніксон став американським президентом 20 січня 1969 р. в умовах, розв'язаної його попередниками, війни США у В'єтнамі. (На грудень 1968 р. у В'єтнамі нараховувалося понад 536 тисяч американських військових [9, р. 225].) Г. Кіссінджер характеризував президента, який «прагнув величі», як «людину, здатну нав'язувати обставинам свою волю». Він відзначав притаманну особистості Ніксона двоїстість: «одночасно вдумливий і вигадливий, співчутливий і бездушний; іноді люто відданий, а іноді, який залишає за собою жертви кинутих старих соратників» [12, р. 44]. За словами Д. Рамсфелда, співробітника Білого дому і радника президента, «Річард Ніксон був глибоким мислителем, стратегом, зануреним і зачарованим нюансами політики, людиною, що цікавиться та інколи підозріливою до мотивів інших, опонентів, навіть радників та друзів» [18, р. 23]. Радник президента та юрисконсульт Білого дому Дж. Дін також вважав Ніксона «владним» і схильним «когось переслідувати» [7, р. 33]. В Білий дім прийшла консервативна республіканська адміністрація.

Віце-президент С. Агню позиціонував себе в основних питаннях внутрішньої і зовнішньої політики ще більшим консерватором, ніж сам президент [3, р. 107]. Він вважав, що доля Європи багато в чому залежатиме від могутнього арсеналу стратегічного озброєння США, тому на всіх засіданнях Ради національної безпеки (РНБ) виступав проти його скорочення. Договір ОСО-1, підписаний Ніксоном у травні 1972 р., Агню розглядатиме як амери-

канську «поступку» Радянському Союзу [3, р. 31]. Навіть свою вимушену відставку віце-президент потім розцінить як розправу «лівих» над ним, оскільки його «ідеї рідко співпадали з їх ідеями» [3, р. 130].

Разом з тим, в оточенні президента були й політичні реалісти, зокрема радник з національної безпеки Г. Кіссінджер. Його заступник А. Хейг високо ставив свого начальника, хоча і зазначав, що «Кіссінджер був упевнений в своїх інтелектуальних даруваннях до рівня зарозумілості» [9, р. 197]. Всупереч загальноприйнятій думці про провідну роль Кіссінджера у виробленні зовнішньої політики, Хейг писав: «Ніксон був стратегічним мислителем історичного масштабу, яскраві дарування Кіссінджера як дипломата-тактика сприяли успіху ідей Ніксона. Але більшість ідей належала Ніксону» [9, р. 203–204]. Такої ж думки був і Д. Рамсфельд. «Мене вражали незвичайні здібності Кіссінджера», – згадував він, але в реальній політиці «з самого початку Ніксон був професором», а «Кіссінджер – студентом і безсумнівно, яскравою людиною» [17, р. 135]. Британський міністр оборони лейборист Д. Хілі думав інакше. Він писав, що Кіссінджер був в центрі формування атлантичної політики і «поклав початок періоду розрядки у відносинах з Радянським Союзом, заключивши перший договір про обмеження стратегічних озброєнь ОСО-1» [10, р. 316–317]. Наступник Д. Хілі в уряді консерваторів П. Каррінгтон згадував, що Кіссінджер «мислив масштабно і глибоко» [16, р. 236]. Однак, необхідно підкреслити, що лише ядерний паритет, якого досяг СРСР зі Сполученими Штатами [21, р. 246], створив умови, в яких президент і його радник зробили правильний висновок, і США нарешті погодились на переговори з роззброєння з Радянським Союзом.

Через місяць після інаугурації Р. Ніксон відправився з робочим візитом в Європу, де вирували акції протесту проти в'єтнамської війни. За таких обставин він хотів продемонструвати американцям, що нового президента поважають за кордоном, а європейців проінформувати, що Сполучені Штати тепер керуватимуться принципом: перш ніж вести переговори з «потенційними противниками» – «консультуватись зі своїми союзниками» [20, р. 370]. (У жовтні 1973 р. Р. Ніксон не проконсультувався зі своїми європейськими союзниками, коли через початок арабо-ізраїльської війни віддав наказ оголосити тривогу в американських військах, в тому числі, дислокованих у Європі [13, р. 182].) Однак, Г. Кіссінджер зазначав, що в умовах війни (у В'єтнамі. – О.В.) «Ніксон зволював з північно-атлантичними відносинами» [12, р. 602]. Такої ж думки був Д. Рамсфельд. Він писав, що у перший строк президента «Європа не була в епіцентрі його зовнішньої політики» [17, р. 145]. Щодо контактів глави Білого дому з європейськими лідерами, на думку Г. Кіссінджера, вони були позбавлені «якоїсь

особливої близькості», і президент не дуже переймався британським прем'єр-міністром Г. Вільсоном та правлячою Лейбористською партією [12, р. 602]. Певною мірою це було через те, що в оточенні прем'єр-міністра були впливові діячі, які дуже критично ставились до вкрай консервативних поглядів Ніксона в роки «маккартизму», його віце-президентства і після нього. До таких належав Д. Хілі. Варто зазначити, що британський міністр оборони ніколи не вірив в те, що Радянський Союз налаштований на завоювання Західної Європи. Його вражав той факт, що СРСР, з зростанням його ядерного потенціалу, більш обережно робив виклик Заходу. Разом з колишнім американським міністром оборони Р. Макнамарою Д. Хілі виступив проти створення системи протиракетної оборони, тому що вона здатна дестабілізувати ядерний баланс між США та СРСР [10, р. 309, 312, 318–320].

24 лютого 1969 р. Р. Ніксон прибув у Лондон. Під час привітання президент, за словами Вільсона, викликав подив у багатьох, коли назвав відносини між США і Великобританією «особливими відносинами» (так само він оцінив їх і під час візиту прем'єр-міністра до Сполучених Штатів у січні 1970 р.) [23, р. 618–619]. Два лідери в дружельбній атмосфері і без взаємного тиску (за вікном відбувались антивоєнні демонстрації) обговорили широке коло питань: радянсько-американські відносини, близькосхідну проблему, війну у В'єтнамі, європейські справи і НАТО, ситуацію в Родезії (майбутня Зімбабве) і Нігерії, економічні питання та інші. «Наша бесіда варіювалась, – згадував Ніксон, – від американської позиції у В'єтнамі до ролі Великобританії у Європі» [20, р. 370–371]. А потім була зустріч з королевою Єлизаветою II. На думку Вільсона Ніксон з повагою ставився до британської традиції та досвіду у міжнародних відносинах [23, р. 619]. Д. Хілі, змінивши своє ставлення до американського президента, писав, що попри брак «впевненості у собі більше, ніж у будь-якого провідного політика», Ніксон був добре інформованою, розумною, відвертою і ввічливою людиною, з загостреним почуттям відповідальності за «натискання ядерної кнопки» [10, р. 318–319]. В цілому сам Ніксон дав високу оцінку восьмиденному візиту у європейські країни і Великобританію зокрема: досягнуто поставленої мети, продемонстровано єдність країн Заходу у відносинах «Схід–Захід» і повагу нової адміністрації до поглядів європейців, а ЗМІ сприяли піднесенню американського духу [20, р. 375].

Свідченням «особливих» американо-британських відносин були нові зустрічі на найвищому рівні (тільки офіційних зустрічей за період діяльності лейбористського уряду у 1964–1970 рр. було дев'ять [22, р. 86]). Повертаючись зі світового турне, 3 серпня 1969 р. Р. Ніксон зупинився у Великобританії і зустрівся з Г. Вільсоном. В центрі уваги двох союзників було формування спільної

позиції щодо ключових питань міжнародних відносин. Вони обговорили ситуацію у В'єтнамі і на Близькому Сході, обговорили європейські справи, радянсько-китайські відносини і кризу призму обмеження стратегічних озброєнь розглянули відносини «Схід–Захід» [23, р. 689–690]. Варто зазначити, що консервативні британські ЗМІ критично оцінювали зусилля прем'єр-міністра на американському напрямку, виражаючи думку, що американо-британські відносини були б продуктивнішими, коли б правлячою була Консервативна партія [23, р. 691].

Наступна зустріч відбулась 27 січня 1970 р. Р. Ніксон приймав у Білому домі Г. Вільсона. Предметом їх переговорів було: складна ситуація з продовольством в Нігерії (цієї теми вони торкнулись ще у телефонній розмові напередодні візиту [23, р. 744–745]), взаємини Великобританії з континентальною Європою (у Вашингтоні були зацікавлені у вступі Великобританії до ЄЕС) і відносини «Схід–Захід» (у листопаді 1969 р. розпочались американо-радянські переговори з обмеження стратегічних озброєнь [1, с. 677]). Г. Вільсон згадував Р. Ніксона як «одного з тих міжнародних державних діячів, з якими можна обговорювати тему дуже глибоко, але без зайвих слів» [23, р. 753]. Крім того президент і прем'єр-міністр розглянули ситуацію в Родезії, на Близькому Сході і В'єтнамі, а також економічне становище у своїх країнах [23, р. 754–756].

Слід зауважити, що двосторонні відносини потерпали від внутрішньополітичних і соціально-економічних проблем в обох країнах і особливо в США. 1970 рік відзначився складною ситуацією в Сполучених Штатах, пануванням хаосу в країні через в'єтнамську війну і взагалі зростанням напруги навколо Індокитаю [17, р. 130]. Свідченням погіршення фінансово-економічної ситуації в Америці був платіжний баланс країни: протягом війни у В'єтнамі він змінився з профіциту в 6,3 млрд. дол. у 1964 р. на дефіцит в 9,5 млрд. дол. у 1972 р. [13, р. 214]. В результаті були прийняті рішення американського президента від 15 серпня 1971 р. про призупинення конвертації долара в золото і 18 грудня – про девальвацію американської грошової одиниці [13, р. 216]. Такий крок свідчив про відхід Сполучених Штатів від Бреттон-Вудської валютної системи 1944 року і її руйнування ними. Він також негативно позначився на фінансах та економіці, в першу чергу, європейських країн, які до того ж втрачали можливість фінансово впливати на США [13, р. 217]. Д. Хілі, який згодом обійняв посаду міністра фінансів Великобританії, писав у зв'язку з цим і взагалі про політичні та торговельно-економічні протиріччя між західними країнами: «Не дивлячись на всі післявоєнні зусилля зі створення світової спільноти, заснованої на демократичних принципах справедливості та рівності, світове фінансове співробітництво, як і міжнародне

співробітництво у питаннях політики та безпеки, як і раніше може зрештою поступитись країні, яка має найбільшу силу» [10, р. 440].

На парламентських виборах в Великобританії у червні 1970 р. перемогу здобули консерватори. Прем'єр-міністром став Е. Хіт, за словами якого, Ніксон був переконаний, що для Сполучених Штатів його уряд, у порівнянні з попереднім лейбористським, «буде більшим покращенням» [11, р. 307]. Новий прем'єр-міністр отримав одне з перших поздоровлень з перемогою від американського президента, а невдовзі – і офіційне запрошення до США «для конфіденційних переговорів» [11, р. 471].

Однак у Г. Кіссінджера була інша оцінка двосторонніх відносин, які «стали розчаруванням для обох сторін». Він пояснював її, по-перше, тим, що на початку 1970-х років європейські союзники Америки були більше зацікавлені європейською інтеграцією, ніж «згуртуванням Атлантики», що не відповідало стратегії США на збереження лідерства у Західній Європі. По-друге, особистостями двох лідерів: «дуже розумний і ерудований Хіт мав надто багато спільних рис з Ніксоном», тому «ці два типові одинаки» навряд коли-небудь «могли встановити особистий зв'язок», і до того ж «менш підозріливий, ніж Ніксон, Хіт не був більш довірливим» [12, р. 600–602]. Е. Хіт, продовжував Кіссінджер, був чи не єдиним британським лідером, який, через свій «палкий європоцентризм» не тільки не зміг розвивати «особливі відносини» зі Сполученими Штатами, але й активно намагався принизити їх статус і віддати Європі почесне місце в британській політиці. (Британський міністр оборони П. Каррінгтон згадував, що Хіт час від часу здавався «несимпатичним Сполученим Штатам» і що, ставши «пристрасним європейцем, він глибоко усвідомлював, що Європа повинна відновити силу за допомогою більшої єдності політики, і він усвідомлював і не обов'язково відчував неприязнь до того факту, що це не завжди може бути прийнятним для Америки» [16, р. 256].) «Все це призвело, – підводив підсумок радник президента і держсекретар, – до безпрецедентного періоду напруженості в англо-американських відносинах» [12, р. 603]. Е. Хіт, у свою чергу, вважав, що насправді у Великобританії були «сателітні (курсив наш. – О.В.) відносини зі Сполученими Штатами» [11, р. 725].

Еволюція поглядів міністра закордонних справ в уряді Хіта А. Дуглас-Х'юма на американо-британські відносини певною мірою проливає світло на взаємини двох, «відданих ідеалам демократії», країн. В дні Суецької кризи осені 1956 р. він закликав уряд Великобританії, керований Консервативною партією, «повністю і беззастережно співробітничати зі Сполученими Штатами в НАТО і СЕАТО» та інших безпекових угодах [21, р. 295]. Як відомо Сполучені Штати не підтримали Велико-

британію та Францію в їх інтервенції проти Єгипту, і вона зазнала провалу [1, с. 541–544]. Тепер, на думку Дуглас-Х'юма, Британія зможе повернути свій впливовий статус у світі, спираючись на ЄЕС, НАТО та Британську Співдружність. «Ми повинні, – зазначав він, – використовувати їх всіх повною мірою» [21, р. 279]. Консерватор Дуглас-Х'юм, таким чином, не зацентрував увагу на США. Попри певну фронду консерваторів, П. Каррінгтон, розуміючи роль США у західноєвропейській безпеці, писав, що «все, що ослабляло її (Америку. – О.В.), ослабляло впевненість у мирі». На його думку, Британія завжди повинна діяти обережно, щоб не зашкодити Сполученим Штатам, і кожний британський уряд повинен враховувати «ці основні політичні реалії» [16, р. 229].

Втім початок прем'єрства Е. Хіта характеризувався динамікою американо-британських відносин. 3 жовтня 1970 р. Р. Ніксон відвідав Великобританію і зустрівся з Е. Хітом та королевою Єлизаветою II у Чекерсі. (Королева вперше офіційно відвідала цю заміську резиденцію прем'єр-міністрів.) Американський президент хотів встановити тісні відносини з британським керівництвом [11, р. 472]. А наприкінці грудня того ж року відбулась офіційна зустріч двох лідерів у Вашингтоні. На ній Е. Хіт заявив про «природні відносини» між двома країнами і відкинув «особливі». «Я вірив в природні відносини, – згадував Е. Хіт, – результат нашої спільної історії та інститутів, котрі ніхто не міг у нас відібрати» [11, р. 472]. Р. Ніксон позитивно сприйняв таку оцінку і в посланні Е. Хіту від 22 січня 1971 р. пропонував розвивати і зміцнювати «природні відносини» у подальшому. Президент підтримав зусилля прем'єр-міністра щодо вступу Великобританії до ЄЕС, оскільки розглядав «Європейське співтовариство як основу ефективного НАТО» [11, р. 472]. (А. Дуглас-Х'юм писав, що в «міжнародних міркуваннях» керівництва Консервативної партії «членству в Європейському економічному співтоваристві відводилось перше місце» [21, р. 247].) В цілому Е. Хіт дав позитивну оцінку контактам з американською стороною у 1970 році, а зустріч у грудні розцінив як «безсумнівний успіх» [11, р. 473].

«Батько Європи» Ж. Монне пояснював європейськість Е. Хіта особистістю прем'єр-міністра – талановитого та енергійного, який ще з початку 1950 року ніколи не змінював «свої думки щодо необхідності участі у європейській розбудові» і «вкладав в успіх цієї справи все своє завзяття» [2, с. 487]. Більше того, Е. Хіт виношував, але змушений був приховувати від британської громадськості, федералістські погляди щодо ЄЕС. Однак, потрібно зазначити, що багато хто з проєвропейських політиків Британії з підозрою ставився до федералістської Європи [14, р. 176–177]. Про «історичне рішення» – перемогу у Палаті громад 28 жовтня 1971 р., коли більшість депутатів (356 проти

244) проголосувала за приєднання Великобританії до ЄЕС, Е. Хіт написав: «Це був мій самий великий успіх на посаді прем'єр-міністра» [11, р. 380].

Окрім суб'єктивного фактору був і об'єктивний: Британія разом з Європейською асоціацією вільної торгівлі не довела свою першість у конкурентній боротьбі з ЄЕС. Монне зазначав: «Англіїці відмовилися від ілюзії своєї могутності набагато пізніше після того, як народи континенту зрозуміли, що їхнє мислення більше не відповідає сучасному світу» [2, с. 530–531]. На думку британського міністра-консерватора Ф. Піма його співвітчизники почали переосмислювати свою роль у світовій політиці після Суецької кризи. За його словами, вона викрила міф про «британську незалежну силу» і те, що «розхвалені „особливі відносини“ зі Сполученими Штатами були, якщо не міфом, то серйозно обмеженими за масштабом». Зрештою, писав він, багато хто з британців погодився на членство у «спільному ринку» тому, що не міг змиритись з тим, як одні багатіють, а вони стають дедалі біднішими [15, р. 65–66].

Проєвропейський вектор зовнішньої політики уряду Е. Хіта, разом з тим, не заважав прем'єр-міністру обговорювати з американським президентом актуальні питання міжнародних відносин. У вересні 1971 р. США, Великобританія, СРСР та Франція підписали Чотиристоронню угоду про Західний Берлін [11, р. 475], що безумовно сприяло у подальшому нормалізації відносин між ФРН і НДР та міжнародній розрядці в цілому [1, с. 680–681]. У Білому домі високо оцінили берлінські переговори і досягнуту угоду [20, р. 524]. На Різдвяній, того ж року, зустрічі на Бермудських островах Е. Хіт і Р. Ніксон зосередили свою дискусію «на глибоких змінах у світовій політиці». (Спогади П. Каррінгтона свідчать, що, проводячи «політику стримування» СРСР, американські і британські політики змушені були визнати, що власна безпека лежить у площині стабільності, заснованої на рівновазі сил протилежних блоків і розумінні того, що ніхто не зможе перемогти у ракетно-ядерному протистоянні [16, р. 222–223].) Прем'єр-міністр схвалив курс президента на підписання з СРСР договорів про роззброєння і особливо політику на «відкриття» Сполученими Штатами КНР. (Р. Ніксон потім розцінив договори ОСО-1 і ПРО, підписані у травні 1972 р., як перший крок «до контролю над озброєнням у термоядерну епоху» [20, р. 618]. Позитивно оцінив зусилля президента Ніксона з роззброєння і майбутній міністр закордонних справ Великобританії лейборист Д. Оуен [14, р. 626].) Також було розглянуто загострення ситуації на Індійському субконтиненті після завершення, на початку грудня, війни між Індією та Пакистаном [11, р. 484–485].

Свідченням високого рівня довіри між двома лідерами було переконання Е. Хіта в тому, що Р. Ніксон успішно витримає тиск з боку численної ірландської громади США і не втрутиться у справи Пів-

нічної Ірландії під час загострення там кризи у квітні 1972 р. [11, р. 435]. Взагалі Хіт вважав Ніксона своїм другом, з яким підтримував теплі відносини упродовж всього прем'єрства і писав про нього: «Для зовнішнього світу Ніксон міг здаватись доволі холодною людиною, повністю поглиненою політикою і збереженням влади. І все-таки під цією суворою, а іноді і явно механічною реакцією на людей і друзів приховувалась приємна людяність» [11, р. 471].

Однак це не означало відсутності проблем у відносинах двох країн. Зустріч британського і американського міністрів оборони у жовтні 1972 р. свідчила, що однією з них було небажання західноєвропейських країн, у тому числі Великобританії, брати на себе економічний тягар для підтримки спільної оборони [11, р. 487].

На президентських виборах 7 листопада 1972 р. Р. Ніксон був переобраний президентом, здобувши, за словами Р. Чейні з адміністрації президента, «одну з великих перемог у президентській історії», яка невдовзі вилилась у «скандал і трагедію» [6, р. 64]. Дж. Дін, згадуючи зустріч вищого персоналу Білого дому з президентом наступного дня після виборів, зазначив, що Ніксон виглядав втомленим, але дивився з оптимізмом на свій другий термін. «Я сидів у кутку, – писав Дін, – один з небагатьох у кімнаті, хто знав, що сокира ось-ось впаде» [7, р. 147]. Скандал, відомий як «уотергейтський», разом з війною США у В'єтнамі та енергетичною кризою, яка переросла в економічну, впливатимуть, у подальшому, на розвиток двосторонніх відносин і зовнішню політику двох західних демократій, але більшою мірою – на їх внутрішньополітичне становище [12, р. 606]. Так, бомбардування Північного В'єтнаму американськими ВПС наприкінці грудня 1972 р. викликало різку критику Америки у всьому світі, широку опозицію очолила Лейбористська партія [5, р. 283]. Г. Кіссінджер писав, що «ставлення європейців до війни у В'єтнамі варіювалось від збентеження до відвертої ворожості» [12, р. 599].

Е. Хіт пояснював походження енергетичної кризи політикою арабських країн-виробників нафти, які давно зрозуміли, що ця стратегічна сировина «стане їх самою ефективною зброєю у боротьбі за врегулювання на Близькому Сході» [11, р. 501, 503]. Але на думку К. Лівінгстона «реальність інша: підвищення цін на нафту мало незгладимий відбиток політики США». Він розглядав її як «другу хвилю економічної агресії Сполучених Штатів» [13, р. 217]. Першою хвилею було призупинення конвертації долара в золото. Лейбористи звинувачували консерваторів у тому, що політика Міністерства фінансів «призвела до зупинки всієї економіки у 1973 році» [10, р. 376]. На кінець 1974 р. зростання цін на нафту призвело до скорочення валового внутрішнього продукту Великобританії на 5%. Країни Заходу страждали від поєднання інфляції та стагнації, які були, за словами Д. Хілі, результа-

том відмови від кейнсіанства на користь монетаризму, а потім і відмови від монетаризму [10, р. 379, 381, 538]. У Сполучених Штатах рівень безробіття досяг рекордної, за післявоєнний період, позначки – 9%, а інфляція зросла з 3,3% у січні 1972 р. до 10,9% у серпні 1974 р. З жовтня 1974 р. по травень 1975 р. американська економіка зазнала різкого спаду [18, р. 5, 60].

У лютому 1973 р. Е. Хіт вдруге відвідав США. Разом з президентом Ніксоном, держсекретарем У. Роджерсом, міністром закордонних справ А. Дуглас-Х'юмом і послами двох країн вони обговорили близькосхідне врегулювання і європейський процес. Хіт віддав належне Ніксону у політиці «відкриття» Китаю і виведення американських військ із В'єтнаму. Прем'єр-міністр дав високу оцінку діяльності помічника президента з національної безпеки. За його словами, «у всіх відносинах зовнішню політику США просував Генрі Кіссінджер» [11, р. 491–493]. За свідченням Р. Ніксона, британська сторона з розумінням поставилась до зусиль США на Близькому Сході [20, р. 786].

А. Хейг, призначений наприкінці квітня 1973 р. на посаду керівника апарату співробітників Білого дому, зазначав, що на той час Ніксон, через «уотергейтський скандал» і дії Конгресу, направлені на обмеження виконавчої влади, особливо у питаннях зовнішньої політики, по суті, був в «облозі». «Ніксон був пригнічений. ...Він думав про відставку», – згадував Хейг [9, р. 316, 335]. За таких обставин в консервативних політичних колах Америки зростали критичні настрої щодо політики розрядки і міжнародного руху за мир в цілому [17, р. 153]. Р. Ніксон був занепокоєний активністю сил, які виступали проти розрядки, напередодні третьої радянсько-американської зустрічі на найвищому рівні у червні–липні 1974 р. Президент відзначав, що їх активність досягла свого апогею саме у Вашингтоні. На засіданні Ради національної безпеки 20 червня проти будь-яких домовленостей з СРСР про обмеження стратегічних озброєнь, якщо вони не забезпечать значної переваги США, виступив, висунутий Ніксоном на посаду міністра оборони, директор ЦРУ Дж. Шлесінджер, а віцепрезидент Дж. Форд запропонував збільшити оборонний бюджет країни [20, р. 1023–1025].

В критиці розрядки естафету у американських правих потім прийняла лідер Консервативної партії і опозиції М. Тетчер. «У мене були глибокі сумніви з приводу *détente* – розрядки міжнародної напруженості», – писала вона. Радянське керівництво, вважала Тетчер, маючи перевагу перед Заходом у звичайних військових силах та озброєнні, не збиралось відступати від ідеологічного протистояння з ним. Тетчер була занепокоєна курсом західних країн на розрядку і критикувала Г. Кіссінджера, тому, що саме він був провідником цієї політики щодо Радянського Союзу [19, р. 348–352]. Пере-

буваючи у Сполучених Штатах у вересні 1975 р., Тетчер відстоювала активні американо-британські відносини і стверджувала: «Нічого не може бути важливішим для нашої безпеки, ніж американська зацікавленість у Європі» [19, р. 351]. Вона з повагою писала про президента Дж. Форда: «Він зібрав чи успадкував талановиту команду і вже продемонстрував європейцям, що продовжить виконувати зобов'язання Америки щодо забезпечення їхньої безпеки, усупереч всьому безладдю у внутрішній політиці» (йдеться про наслідки «уотергейту». – О.В.) [19, р. 360]. Але найбільше враження на неї справив Р. Рейган, з яким вона зустрілась вперше. Вона поділяла його погляди щодо необхідності зміцнення оборони за рахунок політики розрядки [19, р. 372].

У березні 1974 р. уряд Великобританії очолив вдруге лейборист Г. Вільсон. Г. Кіссінджер позитивно оцінив його повернення для двосторонніх відносин, попри відмінність філософії лейбористів від республіканської адміністрації (прем'єр-міністр не приховував своїх сумнівів щодо війни США у В'єтнамі). За словами Кіссінджера, Вільсон, «не гаючи часу, відновив особливі відносини» і залишався «переконаним прихильником Атлантичного альянсу і дружби Великобританії зі Сполученими Штатами» [12, р. 607–608]. Представник лівого крила Лейбористської партії К. Лівінгстон пояснив таку позицію своєї партії тим, що підтримка нею американської зовнішньої політики завжди була «рабською» [13, р. 186–187]. Повсякденну турботу про американо-британські відносини Вільсон поклав на міністра закордонних справ Дж. Каллагана. «Глибока і сильна прихильність пана Хіта Європі ослабила наші відносини зі Сполученими Штатами, і, як дужий поборник Атлантичного альянсу, я був сповнений рішучості їх зміцнити», – так Дж. Каллаган пояснив своє бажання очолити МЗС [5, р. 295]. Невдовзі він мав зустріч з американським держсекретарем у своїй резиденції. Кіссінджер був задоволений нею і міністром, якому довіряв. Каллаган часто підтримуватиме американську зовнішню політику [12, р. 609].

За двадцять п'ять місяців прем'єрства Г. Вільсон шість разів зустрічався з президентами США [22, р. 86]. На частоті зустрічей позначились внутрішні обставини у Сполучених Штатах: Р. Ніксон був напередодні відставки, а Дж. Форду потрібно було багато працювати над подоланням наслідків «уотергейту».

9 серпня 1974 р. Р. Ніксон залишив посаду президента через «уотергейтський скандал». Спікер Палати представників Конгресу США демократ К. Альберт писав про Ніксона: «Він був моїм другом, моїм першим другом-республіканцем у Конгресі. Він міг би стати великим президентом, оскільки його інстинкти були вірні, а проникливість гострою, але він був людиною з вадами, яка плу-

тала особисту владу з конституційними процесами. Його відставка була не поразкою його особистості, а тріумфом цього процесу» [4, р. 366].

Дж. Форд став президентом США тоді ж, 9 серпня. «Він був чесною людиною, порядною людиною, скромною людиною. ...Але Джеррі Форд міг бути упертою людиною», – писав К. Альберт про нового президента [4, р. 367]. «Доброта була визначальною рисою життя Форда, – згадував глава апарату співробітників Білого дому Д. Рамсфельд. – Він не хотів несправедливо навішувати на когось клеймо „уотергейту“» [17, р. 167]. На думку Д. Хілі Джеральда Форда «недооцінили». Британський міністр фінансів потім писав «Я завжди знаходив його рішучим, проникливим і корисним на приватних зустрічах, а також виключно приємною і порядною людиною» [10, р. 452–453].

За визнанням самого Дж. Форда, він успадкував від Ніксона «кабінет міністрів високої якості», а «Кіссінджер був неперевершеним на посаді державного секретаря» [8, р. 132]. Разом з тим, президента дуже непокоїло різке падіння довіри американців до своєї країни, її інститутів та лідерів [8, р. 181]. У зовнішній політиці він збирався проводити курс свого попередника [6, р. 68]. Г. Кіссінджер писав, що Атлантичне партнерство, тісні зв'язки з Західною Європою були для Форда «другою натурою» [12, р. 599]. Американський президент підтримував зусилля британського прем'єр-міністра щодо відновлення «особливих відносин».

У січні 1975 р. Дж. Форд приймав Г. Вільсона, який прибув у Вашингтон з першим офіційним візитом після повернення до влади. Вони обговорили низку питань: економічну і особливо світову енергетичну кризу, спільну позицію щодо переговорів з СРСР з нерозповсюдження ядерної зброї та обмеження стратегічних озброєнь, ситуацію на Близькому Сході і Кіпрську проблему [22, р. 152–153]. Раніше Сполучені Штати підтримали зусилля Великобританії у врегулюванні кризи на Кіпрі. «Нам не зашкодить, якщо британці гратимуть роль у Східному Середземномор'ї», – писав Г. Кіссінджер [12, р. 610]. Американська сторона з розумінням ставилась до членства Великобританії в ЄЕС. Держсекретар Кіссінджер у довірливій бесіді повідомив міністра закордонних справ Дж. Каллагана, під час зустрічі у Лондоні у лютому 1975 р., що Великобританія завжди може розраховувати на підтримку з боку США [5, р. 319–320].

Як зазначалось раніше, на зовнішню політику і двосторонні відносини впливало фінансово-економічне становище в обох країнах. Інфляція була реальною і серйозною проблемою для мільйонів американців. Для президента Форда боротьба з нею була центральним елементом його економічної політики. Упродовж 1975 року зростало безробіття. Економіка, в цілому, впала в рецесію [18, р. 69–73]. У травні 1975 р. Г. Вільсон, повер-

таючись з Ямайської конференції Співдружності, завітав до США і залишився незадоволеним тими, хто формував громадську думку у Вашингтоні. Вони «лицемірно» висловлювались не тільки про стан справ у власній країні, а й у Великобританії. Але прем'єр-міністр визнавав, що фунт стерлінгів все більше зазнає тиску, а «темрява і зневіра взяли гору» [22, р. 113]. (Таке фінансово-економічне і морально-психологічне становище в країні успадкував прем'єр-міністр Дж. Каллаген [5, р. 415, 429–430], [14, р. 251].) Дж. Форд і Г. Вільсон разом з лідерами Франції і ФРН намагались розв'язувати проблеми економіки «провідних промислових держав вільного світу» на спільних зустрічах в Рамбуйє, які зрештою переросли в саміти «великої сімки» [8, р. 331], [22, р. 184]. До вищеназваних проблем додалась ще одна в американо-британських відносинах. У грудні 1975 р., перебуваючи в США, Г. Вільсон піддав критиці «заблудних прихильників» ірландсько-американських організацій, що фінансували і підтримували діяльність IRA в Північній Ірландії [22, р. 205–208].

Напружена ситуація на Близькому Сході, перспективи міжнародної розрядки – теми, що обговорювались Дж. Фордом і Г. Вільсоном напередодні підписання 1 серпня 1975 р. в Хельсінкі Заключного акту НБСЄ. Президент повідомив, що його адміністрація критикується за політику розрядки на Уолл-стріт і правими республіканцями [22, р. 165–168]. Серед критиків Форда був і экс-губернатор Каліфорнії республіканець Р. Рейган [18, р. 133]. Зрештою консерватори в Республіканській партії залишились незадоволені угодами, підписаними президентом у столиці Фінляндії [6, р. 86]. Міністр оборони США Д. Рамсфельд зазначив, що з другої половини 1975 р. і до кінця президентства, Дж. Форд був «стиснутий між двома імпульсами зовнішньої політики»: «класичним реалізмом» Ніксона–Кіссінджера, який спирався на «баланс сил» і «неоконсервативним» Рейгана, який агресивно виступав за «мир через силу» [18, р. 179–180]. «Рейган обіцяв новий порядок. Він фактично запропонував підхід „Америка перш за все“», – згадував Рамсфельд [18, р. 238].

Втім президент Форд дрейфував «вправо». В Сполучених Штатах були переконані, що Радянський Союз порушує Договір ОСО-1 [18, р. 182]. Дж. Форд заявляв, що він залишається прихильником розрядки, але вона не може бути «миром за будь-яку ціну», за рахунок «фундаментальних американських принципів» [18, р. 232]. Його підтримала М. Тетчер. У січні 1976 р. вона заявила про дисбаланс між НАТО і ОВД в Центральній Європі на користь останнього (такої ж думки був і колишній глава МЗС А. Дуглас-Х'юм [21, р. 251]) і закликала протистояти СРСР не тільки у Європі, а й захищати лінії комунікацій західного альянсу. М. Тетчер вважала, якщо не стримувати Радянський Союз,

наприклад, в Анголі, то він може поширити свій досвід на будь-який інший регіон [19, р. 362]. В ході президентської кампанії 1976 року, президент Форд, озираючись на правих в Республіканській партії, спершу відмовився від вживання терміну «розрядка», а зрештою, по суті, – від підписання ОСО-2 з СРСР, не дивлячись на те, що американська громадська думка була на користь скорочення озброєнь [17, р. 227–231].

На початку квітня 1976 р. Г. Вільсон залишив посаду прем'єр-міністра. Е. Хіт писав про нього: «Гарольд був, перш за все, великим політичним діячем, прекрасним політиком, хоча, можливо, ніколи не був по-справжньому державним діячем» [11, р. 557]. Уряд Великобританії очолив Дж. Каллаген. А у травні того ж року держсекретар Г. Кіссінджер зустрівся з ним і міністром закордонних справ Е. Крослендом для консультацій з питання проведення південноафриканської дипломатії. Британська сторона скептично поставилась до можливості досягнення успіху американською стороною. Втім було створено американо-британську робочу групу для здійснення контролю над африканською політикою [12, р. 965–966]. Таким чином держсекретар створював умови для більш ефективної боротьби не тільки з режимом апартеїду в південноафриканських країнах (він був проти расової дискримінації), а й для втілення ідеї Тетчер щодо Анголи [12, р. 967, 981]. Не дивлячись на певні відмінності у південноафриканській політиці, Г. Кіссінджер писав, що американо-британське співробітництво представляло собою «можливо пізній повний розквіт особливих відносин». На його думку, протиріччя були скоріше «дебатами між сильними особистостями в межах спільної справи, ніж суперечками між суверенними утвореннями» [12, р. 977].

Проявом «особливих відносин» було святкування 4 липня 200-річчя Декларації незалежності США. Президент Дж. Форд приймав королеву Єлизавету II та її чоловіка принца Філіпа [8, р. 391]. Дж. Каллаген писав, що, не дивлячись на приналежність до ідеологічно різних партій, він «ніколи не мав причин для сумніву в словах Джеральда Форда або його добрій волі» [5, р. 430]. Вони ставили інтереси двох країн вище за політичні протиріччя. Г. Кіссінджер писав, що «Каллаген поєднував у собі доброзичливий характер і здоровий глузд». А обидва – Каллаген і Форд – «мали спокійну і веселу вдачу і швидше були самовпевненими ніж егоїстичними» [12, р. 609]. Прем'єр-міністр був зацікавлений в перемозі діючого президента на виборах 2 листопада 1976 р., але той зазнав поразки. Дж. Форд і Дж. Каллаген залишались друзями і після завершення політичної кар'єри.

Висновки. Важливість двосторонніх відносин для Сполучених Штатів і Великобританії у 1970-ті роки визначилась стратегічним інтересом США у Західній Європі, який і в умовах міжнародної роз-

рядки полягав у збереженні лідерства для успішного протистояння Північноатлантичного альянсу країнам ОВД. Великобританія, попри певні протиріччя зі Сполученими Штатами, викликаними енергетичною та економічною кризами і деякими розбіжностями між лейбористами та консерваторами у поглядах щодо статусу двосторонніх відносин, була вірним провідником континентальної політики Америки. І у Вашингтоні адекватно оцінили таку роль Лондона.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дюррозель, Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. Київ: Основи, 1995. 903 с.
2. Монне Ж. Спогади / пер. з франц. Л.В. Прусик. Харків: Фоліо, 2017. 567 с.
3. Agnew S.T. Go Quietly ...or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 1980. 288 p.
4. Albert C. with D. Goble. Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1990. x, 388 p.
5. Callaghan J. Time and Chance. Glasgow: Collins/Fontana, 1988. 584 p.
6. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.
7. Dean J.W. Blind Ambition: *The White House Years*. London: A Star Book, 1977. 415 p.
8. Ford G.R. A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 1979. 454 p.
9. Haig A.M. with Ch. McCarry. Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, 1992. x, 610 p.
10. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
11. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.
12. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.
13. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.
14. Owen D. Time to Declare. London: Michael Joseph, 1991. viii, 822 p.
15. Pym F. The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, 1984. xi, 196 p.
16. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. London: Collins, 1988. x, 406 p.
17. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.
18. Rumsfeld D. When the Center Held: Gerald Ford and the Rescue of the American Presidency. New York: Simon & Schuster, 2018. xvii, 331 p.
19. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, 1995. xiv, 656 p.
20. The Memoirs of Richard Nixon. London: Arrow Books, 1979. xii, 1120 p.
21. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. London: William Collins Sons & Co Ltd, 1976. 320 p.

22. Wilson H. Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1979. vii, 322 p.

23. Wilson H. The Labour Government 1964–1970: A Personal Record. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1971. xviii, 836 p.

REFERENCES:

1. Diurozel, Zhan-Batist. (1995). Istoriiia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dnyv / per. z fr. Ye. Maricheva, L. Pohorielovoi, V. Chaikovskoho. Kyiv: Osnovy, 903 s.
2. Monne, Zh. (2017). Spoghady / per. z franc. L.V. Prusik. [Memoirs]. Kharkiv: Folio, 567 s.
3. Agnew, S.T. (1980). Go Quietly ...or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 288 p.
4. Albert, C. with D. Goble. (1990). Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, x, 388 p.
5. Callaghan, J. (1988). Time and Chance. Glasgow: Collins/Fontana, 584 p.
6. Cheney, D. with L. Cheney. (2012). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.
7. Dean, J.W. (1977). Blind Ambition: *The White House Years*. London: A Star Book, 415 p.
8. Ford, G.R. (1979). A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 454 p.
9. Haig, A.M. with Ch. McCarry. (1992). Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, x, 610 p.
10. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
11. Heath, E. (1999). The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.
12. Kissinger, H. (1999). Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1151 p.
13. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.
14. Owen, D. (1991). Time to Declare. London: Michael Joseph, viii, 822 p.
15. Pym, F. (1984). The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, xi, 196 p.
16. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. (1988). London: Collins, x, 406 p.
17. Rumsfeld, D. (2012). Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.
18. Rumsfeld, D. (2018). When the Center Held: Gerald Ford and the Rescue of the American Presidency. New York: Simon & Schuster, xvii, 331 p.
19. Thatcher, M. (1995). The Path to Power. London: HarperCollins Publishers, xiv, 656 p.
20. The Memoirs of Richard Nixon. (1979). London: Arrow Books, xii, 1120 p.
21. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. (1976). London: William Collins Sons & Co Ltd, 320 p.
22. Wilson, H. (1979). Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, vii, 322 p.
23. Wilson, H. (1971). The Labour Government 1964–1970: A Personal Record. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, xviii, 836 p.

The evolution of American-British relations in the context of international détente and the beginning of its winding down (1969–1977)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
I. I. Mechnikov Odessa National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The article examines American-British relations in the period 1969–1977. The aim of the article is to study American-British relations in the context of the détente of the first half of the 1970s and the beginning of its winding down in the second half of the decade. At the same time, the author, using the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to compare the opinions of political figures about American-British relations and the results of their evolution in the specified period; to assess the policies of the two countries in the context of the formation of the détente of international relations and the beginning of its winding down. To achieve the set goal and solve the tasks, the following methods were used: comparative-historical and systemic, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. American-British relations during the period of activity of Presidents R. Nixon and G. Ford and Prime Ministers H. Wilson, E. Heath and J. Callaghan were quite intense. The importance of bilateral relations for the United States and Great Britain in the 1970s was determined by the strategic interest of the United States in Western Europe, which, even in the conditions of international détente, consisted in maintaining leadership for the successful confrontation of the North Atlantic Alliance with the countries of the Warsaw Pact. Great Britain, despite certain contradictions with the United States caused by the energy and economic crises and some differences between the Labor and Conservatives in views on the status of bilateral relations, was a faithful leader of America's continental policy. And in Washington, this role of London was adequately assessed.

Key words: American-British «special» relations, «natural» relations, détente, energy crisis, financial and economic crisis, limitations on strategic arms, East-West relations, foreign policy, strategic interest.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025